

DARBO GRUPĖS VEIKSMINGAM ATSAKUI Į NEAPYKANTOS NUSIKALTIMUS IR NEAPYKANTOS KALBĄ LIETUVOJE SKATINTI POSĖDŽIO PROTOKOLAS

Nr.
Vilnius

Posėdis įvyko **2021 m. gegužės 26 d. 14.00 val.** nuotoliniu būdu.

Posėdžio pirmininkas – Darius Domarkas, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos Viešojo saugumo politikos grupės vyresnysis patarėjas, atliekantis grupės vadovo funkcijas (darbo grupės vadovas);

Dalyvavo:

Monika Guliakaitė, viešosios įstaigos Europos žmogaus teisių fondo atstovė;

Giedrė Blažytė, viešosios įstaigos „Diversity Development Group“ tyrėja;

Dovilė Juodkaitė, Lietuvos negalios organizacijų forumo prezidentė;

Darius Čaplikas, Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros Baudžiamojo persekiojimo departamento prokuroras;

Goda Jurevičiūtė, viešosios įstaigos Žmogaus teisių stebėjimo instituto projektų vadovė;

Faina Kukliansky, Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenės pirmininkė;

Aliona Gaidarovič, Žurnalistų etikos inspektoriatu tarnybos Viešosios informacijos stebėsenos ir ekspertizės skyriaus vedėja;

Aušra Sadauskienė, Lietuvos kriminalinės policijos biuro Veiklos koordinavimo ir kontrolės valdybos Ikitėisminio tyrimo koordinavimo ir kontrolės skyriaus vyriausioji tyrėja;

Sergejus Stulginskis, Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros Baudžiamojo persekiojimo departamento prokuroras;

Eitvydas Zurba, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos Lygių galimybių, moterų ir vyrų lygybės skyriaus vyriausiasis specialistas.

Kiti dalyviai:

Ruth Bashall, organizacijos „Stay Safe East“ direktorė iš Jungtinės Karalystės;

Lina Garbenčiūtė, Lietuvos negalios organizacijų forumo atstovė;

PAGAVA, Lietuvos šeimų, auginančių kurčius ir neprisigirdinčius vaikus, bendrija;

Justina Vertelkaitė, Lietuvos kurčiųjų draugijos atstovė;

Rūta Juodelytė, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos Lygių galimybių integravimo skyriaus projektų vadovė;

Izabelė Švaraitė, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos atstovė;

Tomas Čepelionis, Vilniaus apygardos prokuratūros 1-ojo baudžiamojo persekiojimo skyriaus prokuroras;

Daiva Armalienė, Šiaulių apygardos prokuratūros Telšių apylinkės prokuratūros vyriausioji prokurorė;

Ričardas Juozainis, Panevėžio apygardos prokuratūros 1-ojo baudžiamojo persekiojimo skyriaus prokuroras;

Marina Ridikienė, Vilniaus apygardos prokuratūros Vilniaus apylinkės prokuratūros 1-ojo skyriaus prokurorė;

Rūta Šipkauskienė, Vilniaus apygardos prokuratūros Vilniaus apylinkės prokuratūros 4-ojo skyriaus prokurorė;

Laima Mušauskytė-Griciuvienė, Šiaulių apygardos prokuratūros Šiaulių apylinkės prokuratūros vyriausioji prokurorė;

Rima Čitavičiūtė, Kauno apygardos prokuratūros Alytaus apylinkės prokuratūros prokurorė;

Regina Bučinskaitė, Klaipėdos apygardos prokuratūros Klaipėdos apylinkės prokuratūros prokurorė;

Rimas Bradūnas, Kauno apygardos prokuratūros vadovybės vyriausiojo prokuroro pavaduotojas;

Darius Valkavičius, Kauno apygardos prokuratūros vadovybės vyriausiasis prokuroras.

Darbotvarkė:

1. Neapykantos nusikaltimai prieš asmenis su negalia: Jungtinės Karalystės patirtis ir geroji praktika.

1. SVARSTYTA: Neapykantos nusikaltimai prieš asmenis su negalia: Jungtinės Karalystės patirtis ir geroji praktika

Klausimą pristatė negalios klausimų ekspertė **Ruth Bashall**.

R. Bashall yra Londone įsikūrusios organizacijos „Stay Safe East“, teikiančios paslaugas asmenims su negalia, direktorė. Organizacijoje dirba tik asmenys su negalia, dauguma moterys, nes didžioji dalis jų atliekamo darbo yra susiję su smurtu prieš mergaites ir moteris su negalia. Ši organizacija padeda ne tik nuo neapykantos nusikaltimų nukentėjusiesiems, bet ir asmenims, nukentėjusiems nuo smurto artimoje aplinkoje, seksualinės prievartos, globėjų prievartos ir smurto patiriamo institucijose. Dauguma klientų yra patyrę daugiau nei vieną prievartos formą. Organizacija taip pat vykdo mokymus apie neapykantos nusikaltimus. R. Bashall daugelį metų buvo nepriklausoma Londono policijos konsultantė neapykantos nusikaltimų prieš asmenis su negalia klausimais.

Pasak ekspertės, kalbant apie neapykantos nusikaltimus prieš asmenis su negalia, labai svarbu turėti omenyje Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvenciją, ypač jos 16 („Laisvė būti neišnaudojamam, nepatirti smurto ir prievartos“), 13 („Teisė į teisingumą“) ir 6 („Moterys su negalia“) straipsnius. 6 straipsnis svarbus, nes kai kurie neapykantos nusikaltimai prieš asmenis su negalia taip pat yra ir neapykantos nusikaltimai lyties pagrindu.

Nors, pasak R. Bashall, neapykantos nusikaltimai prieš asmenis su negalia vis labiau atpažįstami ir pripažįstami, ypač Jungtinėje Karalystėje (JK), tačiau vis dar išlieka įtampa tarp to, kad asmenys su negalia yra laikomi pažeidžiamais suaugusiais ir todėl tampa nusikaltimų taikiniai dėl savo pažeidžiamumo, ir to, kad jie pasirenkami taikiniai dėl to, kas jie yra – lygiai taip pat kaip juodaodžiai asmenys, migrantai ar lesbietės, gėjai ir pan. Ir ši problema yra viena iš kliūčių, kodėl nėra pripažįstami neapykantos nusikaltimai prieš asmenis su negalia.

Pasak R. Bashall, svarbu turėti omenyje, kad nors neapykantos nusikaltimai dažnai įvykdomi svetimų asmenų, jų taip pat pasitaiko ir artimoje aplinkoje bei socialinės globos įstaigose – tokiose situacijose, kuriose jaučiama panieka ar priešiškus asmeniui dėl jo negalios ir tai persipina su partnerio, šeimos nario ar globėjo smurtu. Tyrimai rodo, kad visame pasaulyje asmenys su negalia patiria įvairų smurtą: verbalinį, fizinį, seksualinį, finansinį, psichologinį ir reikia turėti omenyje, kad jie dažnai jokio kito elgesio nėra patyrę, todėl asmenims su negalia dažnai sunku kažkur kreiptis ir pakeisti tokią situaciją.

JK neapykantos nusikaltimas negalios pagrindu yra bet kokia nusikalstama veika, kurią auka ar bet kuris kitas asmuo suvokia kaip motyvuotą priešiškus ar išankstinio nusistatymo prieš asmenis su negalia. Tai yra policijos ir prokuratūros naudojamas „darbinis“ apibrėžimas. Pasak ekspertės, problema

su Jungtinės Karalystės įstatymais yra ta, kad nusikalstamos neapykantos veikos prieš asmenis su negalia motyvas, skirtingai nuo, pavyzdžiui, rasistinių nusikaltimų, yra kriminalizuotas tik kaip sunkinančioji aplinkybė – teismas gali sugriežtinti bausmę, atsižvelgdamas į teisės pažeidėjo motyvaciją. Pasak ekspertės, daug geriau, kai išankstinis nusistatymas yra įtraukiamas kaip nusikalstamos veikos kvalifikuojantis požymis, nes tuomet tyrimą atliekantis pareigūnas jau pačioje tyrimo pradžioje ieškos to įrodymų. Jei yra tik sunkinančioji aplinkybė ir pareigūnas gali pradėti tyrimą tik dėl, pavyzdžiui, užpuolimo, o bylai pasiekus teismą, teismas gali sugriežtinti bausmę, atsižvelgdamas į sunkinančiąją aplinkybę, tuomet pareigūnas neturės didelės motyvacijos tyrimo pradžioje rinkti išankstinio nusistatymo įrodymų ir, gali būti, kad apie tai bus susimąstyta per vėlai, o tada įrodymai gali būti jau prarasti.

R. Bashall teigimu, policija labai dažnai atvejų, kurie motyvuoti priešišku ir panieka asmenims su negalia, nelaiko neapykantos nusikaltimais ir juos traktuoja kaip chuliganišką elgesį, ypač jei juos įvykdo jauni asmenys. Pavyzdžiui, dažnai pasitaiko incidentų, kai sugadinami asmenų su negalia keltuvai, kuriuos jie turi prie namų, užpuolami pagalbiniai šunys, vagiamos baltosios lazdelės ir t.t., ir asmenys, kurie vykdo šiuos nusikaltimus, neretai sąmoningai siekia apriboti asmenų su negalia nepriklausomybę. Be to, neretai su asmenimis su negalia, ypač intelekto ar psychosocialine, susidraugauja asmenys, kurie siekia finansinę naudą – jie atima jų pinigų, išmokas ir neretai ima prieš juos smurtauti.

Labai svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad neapykantos nusikaltimai prieš asmenis su negalia dažnai įvyksta ten, kur jie gyvena; juos vykdo asmenys, kuriuos nukentėjusysis neretai pažįsta. Taip yra todėl, kad asmenų su negalia gyvenimuose yra asmenų, nuo kurių jie priklauso, pavyzdžiui, teikiančių asmeninio asistento paslaugas, o tai yra galimybė piktnaudžiauti galia. Todėl yra labai svarbu stebėti tai, kas nelaikoma „rimtais“ incidentais, tačiau jei jie yra pasikartojantys – tai yra rimtas nusikaltimas. Be to, reikia nepamiršti, kad asmenys su negalia taip pat gali nukentėti ir nuo homofobinių, transfobinių, rasistinių ir pan. nusikaltimų.

Pateikdama neapykantos nusikaltimų prieš asmenis su negalia statistiką Anglijoje ir Velse, R. Bashall pastebėjo, kad tokio pobūdžio nusikaltimai vis dar sudaro tik nedidelę visų užregistruotų neapykantos nusikaltimų dalį (2019-2020 metais buvo užregistruoti 8,469 neapykantos nusikaltimai negalios pagrindu, kai visų neapykantos nusikaltimų – 109,736). Tačiau svarbu pastebėti, kad nuo 2015-2016 metų užregistruotų neapykantos nusikaltimų prieš asmenis su negalia skaičius išaugo 9 proc. (nuo 3393). Anglijoje ir Velse gyvena apie 12,5 mln. asmenų su negalia, o nepriklausoma asmenų, nukentėjusių nuo nusikaltimų apklausos ataskaita parodė jog 2018 ir 2019 metais apie 22,000 asmenų su negalia patyrė neapykantos nusikaltimus lyginant su 7,786, kurie apie tai pranešė policijai. Skaičiuojama, kad apie 70 proc. visų neapykantos nusikaltimų nėra pranešama policijai ir ši dalis yra apie 90 proc., kalbant apie neapykantos nusikaltimus prieš asmenis su negalia.

R. Bashall teigė, kad 2016 metais, asmenų su negalia organizacijoms artimai dirbant kartu su Londono policija, per 15 mėnesių užregistruotų neapykantos nusikaltimų prieš asmenis su negalia skaičius išaugo 500 procentų – tai pavyko pareigūnams peržiūrint nusikaltimų prieš asmenis su negalia bylas lyg tai būtų neapykantos nusikaltimai ir ieškant tai paneigiančių ar patvirtinančių įrodymų. Taip pat didžiulę įtaką, keičiant policijos požiūrį į neapykantos nusikaltimus, turėjo 2009 metais pasirodžiusi ataskaita „Kaip išsisukti įvykdžius žmogžudystę („[Getting away with Murder](#)“), kurioje buvo surinkta informacija apie asmenų su negalia nužudymus, kurie turėjo būti, bet nebuvo, tiriami kaip neapykantos nusikaltimai.

Pasak R. Bashall, per daugelį metų asmenų su negalia organizacijų bendradarbiavimas su policija buvo kartais sėkmingesnis, kartais ir ne toks sėkmingas. Asmenys su negalia buvo nepriklausomi policijos, prokuratūros ir Vidaus reikalų ministerijos patarėjai, taip pat įvairių darbo

grupių neapykantos nusikaltimų klausimais nariai. Per tą laiką Karūnos prokuratūros tarnyba prokurorams parengė [gaires](#) dėl neapykantos ir kitų nusikaltimų prieš asmenis su negalia. R. Bashall įvertino tai, kad JK užregistruotų neapykantos nusikaltimų skaičius yra vienas didžiausių pasaulyje, tačiau pridūrė, kad vis dar yra daug problemų dėl šių nusikaltimų registravimo ir tyrimo, tarp jų – žinių trūkumas valstybė institucijose ir įstaigose.

Baigdama R. Bashall paminėjo, jog siekiant kovoti su neapykanta prieš asmenis su negalia, svarbu laikytis žmogaus teisėmis grįsto požiūrio, o ne žiūrėti į asmenis su negalia kaip į pažeidžiamus suaugusiuosius. Labai svarbu, kad šiame procese būtų įtraukti asmenys su negalia, kad jie vestų mokymus ir pan., nes yra posakis „nieko apie mus be mūsų“, todėl svarbu įtraukti asmenis su negalia, ne jų kaimynus, partnerius ar palaikytojus, ir jiems už tai mokėti. Reikia užtikrinti, kad asmenims su negalia būtų prieinama pagalba, taip pat būtų alternatyvūs pranešimo apie nusikaltimus kanalai – organizacijos ar platformos, su kuriomis dirbtų asmenys su negalia, kad nukentėjusieji jomis pasitikėtų. Taip pat svarbu rengti pačius asmenis su negalia, kad jie turėtų žinių apie neapykantos nusikaltimus, taip pat rengti specialistus: pareigūnus, socialinius darbuotojus ir pan. Labai svarbu kaip galima greičiau identifikuoti neapykantos nusikaltimus, kad būtų išvengta jų eskalavimo ir būtų apsaugoti nukentėję asmenys.

D. Domarkas pastebėjo, kad tokio pobūdžio nusikaltimų identifikavimas ir JK vis dar yra problema, todėl sprendimo būdas turėtų būti pareigūnų mokymai, kompetencijos kėlimas. Jis paklausė R. Bashall, kaip JK sprendžia šią problemą, ar yra platformų tokiam mokymui ir kiek jos yra pažangios.

Atsakydama **R. Bashall** teigė, jog prokurorų mokymus vykdo Karūnos prokuratūros tarnyba, kuri yra nacionalinė organizacija, todėl mokymai yra daug išsamesni. Policija yra regioninė, todėl neapykantos nusikaltimų mokymai naujiems policijos pareigūnams trunka pusdienį ir ten nedaug dėmesio skiriama neapykantos nusikaltimams negalios pagrindu. Todėl svarbu, kad būtų atskiri kelių valandų mokymai apie neapykantos nusikaltimus negalios pagrindu, su daugybe skirtingų pavyzdžių, kaip įrodyti jog tai yra neapykantos nusikaltimas, ir juos turi rengti asmenys su negalia, kad pareigūnai galėtų matyti asmenis su negalia ir juos vertinti kaip patikimus specialistus ir patikimus liudytojus.

J. Vertelkaitė uždavė klausimą, ar asmenys su klausos negalia dažnai patiria neapykantos nusikaltimų ir kokie galėtų būti pavyzdžiai. Atsakydama **R. Bashall** teigė, jog asmenys, turintys klausos negalią, dažnai susiduria su neapykantos nusikaltimais ir jog jie būna retai identifikuojami, pavyzdžiui, jie yra įžeidinėjami, nes vartoja gestų kalbą, jie taip pat dėl to yra laikomi agresyviais, tyčiojami iš jų veido mimikų. Ji taip pat pastebėjo, kad kartais neapykantos nusikaltimai yra vykdomi asmenų su klausos negalia prieš kitus asmenis su klausos negalia ir tada sudėtinga pranešti apie tokius įvykius, nes asmenų su klausos negalia bendruomenės dažniausiai yra labai mažos. R. Bashall pridūrė, jog yra kliūčių asmenims su klausos negalia bendraujant su teisėsaugos institucijomis, nes jos mažai žino apie asmenų su negalia bendruomenę ir policijos pareigūnai neretai mano, jog asmenys su klausos negalia, ypač vyrai, vartojantys gestų kalbą, yra agresyvūs.

J. Vertelkaitė paminėjo, jog Lietuvoje yra buvę tokių situacijų, kai policijos pareigūnai sulaiko asmenį su klausos negalia vien dėl to, kad jis ar ji kalba gestų kalba. Norėdami atkreipti dėmesį, asmenys su negalia paliečia kitą asmenį ir tai pareigūno buvo palaikyta nepagarbos ženklu ir asmuo buvo suimtas. Tokiais atvejais tenka ilgai aiškintis, kad tai asmenų su klausos negalia kultūra. Pasak jos, Lietuvoje, kaip ir kitose šalyse, paplitęs audizmas – asmenų su negalia diskriminacija, tačiau dar nėra pakankamai įsigilinta į šią temą.

D. Juodeikaitė pasiteiravo R. Bashall patarimų apie organizacijų stiprinimą, nes, pasak jos, Lietuvoje asmenų su negalia organizacijos nežino kaip vertinti nusikaltimus, kurie dažnai nėra laikomi neapykantos nusikaltimais, dėl to negali palaikyti tų asmenų, prieš kuriuos jie įvykdyti. Atsakydama į klausimą **R. Bashall** teigė, kad asmenims su negalia yra svarbu, kad juos palaikytų sąjungininkai, tačiau

asmenys su negalia turi vadovauti, todėl tam reikia specialių programų, kurios moko asmenis, kaip kovoti už savo teises.

G. Jurevičiūtė pastebėjo, kad Lietuvoje vietoj „pažeidžiamų suaugusiųjų“ baudžiamojoje teisėje naudojamas „bejėgiškos būklės“ terminas. Šis terminas baudžiamajame kodekse yra prie, pavyzdžiui, sunkinančių aplinkybių ir tokią aplinkybę yra lengviau įrodyti negu teisės pažeidėjo motyvaciją. O klausimą uždavė dėl asmens su negalia kaip patikimo liudytojo problemos. Ji paminėjo, kad Baudžiamojo proceso kodekse (BPK) yra 79 straipsnis „Asmenys, kurie negali būti liudytojais“: „Liudytoju negali būti asmuo, kuris pagal sveikatos priežiūros įstaigos pažymą arba teismo psichiatro ar teismo mediko išvadą dėl fizinių ar psichinių trūkumų nesugeba teisingai suvokti reikšmingų bylai aplinkybių ir duoti dėl jų parodymus“. Ir paklausė posėdyje dalyvaujančių prokurorų, kaip šis straipsnis taikomas praktikoje, ir R. Bashall, kokios procedūros naudojamos JK, kad asmuo su negalia, ypač su intelekto ar psichosocialine negalia, nebūtų laikomas nepatikimu liudytoju.

R. Bashall teigimu, JK yra tarpininkų sistema. Šie asmenys paaiškina teismo ir baudžiamąjį procesą aukoms ir jas – valstybės institucijoms ir pareigūnams. Jie taip pat atlieka liudytojo pajėgumų vertinimą, kadangi pagal Anglijos įstatymus auka yra laikoma prieš ją įvykdytos nusikalstamos veikos liudytoju, todėl tarpininkų sistemos atstovai gali teismui paaiškinti, jog viskas turėtų vykti lėčiau, jog gali prireikti daugiau pertraukų. Siekiant išvengti nesusikalbėjimo, jei asmuo vartoja gestų kalbą, gali prireikti daugiau laiko, ir pan. Ji paminėjo, kad JK egzistuoja sistema, vadinama „Siekiant geriausių parodymų“ („Achieving best evidence“), kuri apima specialias priemones ir leidžia geriausiai duoti parodymus asmenims, kuriems reikia daugiau pagalbos, pavyzdžiui, nuotoliniu būdu. Pasak R. Bashall, dauguma žmonių gali duoti parodymus teisme, jeigu jiems yra suteikiama reikalinga pagalba.

D. Čaplikas plačiau pakomentuoti negalėjo, tačiau paminėjo BPK 79 straipsnį, kad yra asmenys, kurie negali būti liudytojais, ir, pasak jo, ikiteisminio tyrimo metu visada tiek tyrėjas, tiek prokuroras įsitikina, kad žmogus gali duoti parodymus. D. Čapliko teigimu, tam tikri žmogaus trūkumai, klausos negalia ar panašiai, nėra pagrindas, kad jis negalėtų duoti parodymų ir, tuo įsitikinus, yra pakviečiamas specialistas, kuris gali išversti parodymus.